

Brak u odnosu psihologije i religije

Lisičić, Nadia

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Catholic Theology / Sveučilište u Splitu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:202:555561>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of The Catholic Faculty of Theology
University of Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

7SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
PREDIPLOMSKI TEOLOŠKO-KATEHETSКИ STUDIJ

NADIA LISIČIĆ

BRAK U SUODNOSU PSIHOLOGIJE I
RELIGIJE

ZAVRŠNI RAD

Split, rujan 2023

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
PREDIPLOMSKI TEOLOŠKO-KATEHETSKE STUDIJE

NADIA LISIČIĆ

BRAK U SUODNOSU PSIHLOGIJE I RELIGIJE

ZAVRŠNI RAD

Naziv kolegija: Psihologija religije

Mentor: prof. dr. sc. Josip Mužić

Sumentor: dr.sc. Boris Vidović

Split, rujan 2023

Sadržaj

Sažetak	3
Summary	4
Uvod.....	5
1. Brak u suodnosu s religijom	6
1. 1. Brak u Starom Zavjetu	6
1. 2. Brak u Novom Zavjetu.....	7
1. 3. Sakramenti svete ženidbe.....	8
2. Kansko pravo i brak	11
2. 1. Ženidbeno pravo Katoličke Crkve	12
2. 2. Utjecaj kanonskog prava na hrvatsko obiteljsko i bračno pravo	14
3. Psihički život osobe i kanonska ženidba.....	17
3. 1. Suodnos bračne ljubavi (amor coniugalis) i ženidbene privole (consensus matrimonialis) prema GS i CIC*	18
3. 2. Psihičke smetnje i nedostaci i ženidbena privola	19
4. Važnost braka i obitelji	22
Zaključak.....	24
Literatura.....	25

Sažetak

Kroz ovaj rad obradila se tema braka s aspekta Katoličke Crkve te se može kazati da je zajednica muškarca i žene koji stupaju u brak te se pozivaju na vjernost, usmjeren prema stvaranju potomstva i odgoju djece.

Brak u Starom Zavjetu je definiran kao ljudska stvarnost koja proizlazi iz ljudske naravi i prikazuje savez Boga i čovjeka. Dok tek Brak u Novom Zavjetu dolazi do prvoga stajališta da Krist podsjeća na uspostavu braka koja je potvrđena u Knjizi Postanka, a u Novom Zavjetu doživljava svoje ispunjenje.

Definiciju ženidbe sadrži kan. 1055, 1, koji kaže: „Ženidbeni savez, kojim muška osoba i ženska osoba međusobno uspostavljaju zajednicu svega života po svojoj naravi usmjerenu k dobru ženidbenih drugova te k rađanju i odgajanju potomstva, Krist Gospodin uzdigao je među krštenima na dostojanstvo sakramenta.“

Ključne riječi: Brak, Stari Zavjet, Novi Zavjet, Religija, ženidbena privola.

Summary

Through this work, the topic of marriage was discussed from the aspect of the Catholic Church and it is defined as the union of a man and a woman who get married and call for fidelity, directed towards the creation of offspring and the upbringing of children.

Marriage in the Old Testament is defined as a human reality that arises from human nature and depicts the covenant between God and man. While only Marriage in the New Testament comes to the first point of view that Christ reminds us of the establishment of marriage which is confirmed in the Book of Genesis, and in the New Testament it experiences its fulfillment.

The definition of marriage is contained in can. 1055, 1, which says: "The marriage covenant, by which a male person and a female person mutually establish a community of all life by its nature directed to the good of the spouses and to the birth and upbringing of offspring, Christ the Lord raised among the baptized to the dignity of a sacrament."

Key words: Marriage, Old Testament, New Testament, Religion, marital consent.

Uvod

Kroz prvo poglavlje govoriti će se o braku u suodnosu s religijom. Njegovom značenju i problematici kroz Stari Zavjet te u Novom Zavjetu. Objasniti će se važnost Sakramenta svete ženidbe.

U drugom poglavlju obraditi će se značajke kanonskog prava i braka. Objasniti će se s aspekta povijesti te njegovog značenja u novije vrijeme. Odnosno govoriti će se o ženidbenoj privoli, brak znači ženidba. Također obraditi će se utjecaj na hrvatsko obiteljsko i bračno pravo.

Kroz četvrto poglavlje govoriti će se i definirato religija s aspekta psihologije i njezina problematika. Prvo će se definirati povijesno značenje te nakon toga definirati će se pregled glavnih psiholoških interpretacija religioznosti. Objasniti će se psihički život osobe te staviti u odnos psihičke smetnje i nedostatke ženidbene privole u slučajevima psihičkih oboljenja kao što je šizofrenija i dr.

Kroz zadnje poglavlje rada prikazati će se praktičan dio problematike, koji donosi rezultate ankete sudionika različitih dobnih i geografskih skupina u Republici Hrvatskoj. Ispitivanje je nastojalo pokazati važnosti braka i obitelji te mišljenje o istome kroz određeni broj godina.

1. Brak u suodnosu s religijom

U ovom poglavlju definirati će se pojam braka s gledišta Crkve, što je predstavljao u Starom Zavjetu te što u Novom Zavjetu, te će se kroz poglavlje sakramenti svete ženidbe objasniti važnost iste.

1. 1. Brak u Starom Zavjetu

Brak se u Starom zavjetu doživljava kao zemaljska i milosna stvarnost proizlazi iz stvorene ljudske naravi i održava savez Boga s ljudima, ustanovljen radi uzajamne ljubavi muža i žene (Post 2,4b-25) i radi umnažanja ljudskog roda (Post 1,1-2,4a). Nakon grijeha prevladava patrijarhat i poligamija. Monogamija počinje ulaziti sve više u običaj, a promiče ju svećenička i mudrosna literatura. Proroci, a napose Pjesma nad pjesmama vide u savezu između muža i žene sliku Božjeg saveza između Boga i ljudi.¹

Iz pripovijesti o stvaranju (Post 2) može se zaključiti da je brak po stvoriteljevoj nakani bio naumljen kao monogamno sjedinjenje i uzajamna vjernost jednog muškarca i jedne žene, da su monogamna obilježja braka na svojstven način očuvana čak i u razdoblju poligamije u Izraelu. Iz pripovijesti o općem potopu i ulasku u korablju, vidljivo je da se radi o monogamnim brakovima Noe i njegovih sinova: "Sa svojim sinovima, svojom ženom i ženama svojih sinova uđe Noa u korablju pred vodama potopa"².

Poligamija se prvi put spominje u Postanku, 4. poglavlju, u kontekstu Kajinitske loze kada Lamek „uzme dvije žene“ (Post 4,19), Adu i Silu (Post 4,23). Naime, Postanak 4. poglavlje i Lamek (poligamija) ilustrativan je primjer mnogih ljudskih aktivnosti, tako i braka kao utjecaja i otuđenja od Boga.

¹ Matić, Marko. "Poimanje braka u Starom zavjetu." *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti* 49.6 (1994): 603-615.

² Berković, Danijel. "Brak i bračne razmirice u Starom zavjetu." *Kairos: Evangeoski teološki časopis* 12.2 (2018): 181-200.

Što se pak monogamnosti tiče, u biblijskom tekstu slijedi primjer Abrahama i Sare. Patrijarh Abraham čini se i po nakani je trebao imati jednu ženu, Saru ali, ona daje sluškinju Hagaru svome mužu Abrahamu za “ženu“: „Hajde k mojoj sluškinji, možda ću imati djece“ (Post 16,2). U slučaju Abrahama ne možemo govoriti o tradiciji poligamije. Abraham je tek nakon smrti svoje žene Sare oženio Keturu . U tom slučaju i s obzirom na to da je Keturu uzeo za ženu nakon smrti Sare, Ketura bi po tome njemu bila zakonita žena. Osim toga, Hagara nikada nije imala ista prava niti privilegije kao Sara, zakonita abrahamova žena. Ovdje je zapravo riječ o tipičnom primjeru surogat majčinstva.³

1. 2. Brak u Novom Zavjetu

U zadnjim stoljećima prije Kristovog rođenja došlo do određenog pada u vjeri to jest vjera je bila zasjenjena određenim razočarenjem. Iako vjera nije iščezla, ona je u svakidašnjem životu izgubila svoju početnu svježinu.

U Novom Zavjetu, u svijesti kršćana, bila je prisutna činjenica istočnoga grijeha i potreba za vječnim spasenjem. Novozavjetno pitanje stvarnosti postaje soteriološko.

Prvo je stajalište da Krist podsjeća na uspostavu braka koja je potvrđena u Knjizi Postanka, a u novom zavjetu doživljava svoje ispunjenje. Pavao brani ženidbu ali ne može je obrazložiti bez upućivanja na djevičanstvo jer ženidba i djevičanstvo su u suodnosu.⁴

Kako na brak gleda Novi Zavjet može se vidjeti u opisima Isusova rođenja gdje se govori o bračnom zajedništvu Marije i Josipa. Luka više naglašava važnost potomstva u braku, posebno kad govori o rođenju Ivana Krstitelja. Drugo spominjanje braka u Novom Zavjetu pojavljuje se na početku Isusova javnog djelovanja, Isusova čuda u Kani Galilejskoj gdje je za vrijeme svadbe pretvorio vodu u vino .

³ Usp. Danijel Berković ,Brak i bračne razmirice u Starom zavjetu, <https://hrcak.srce.hr/file/306730> (1.veljače 2023)

⁴ Usp. Bonaventura Duda, Ženidba i djevičanstvo u 1 Kor 7, u: Bogoslovska smotra 1-2 (1979) str.19.

1. 3. Sakramenti svete ženidbe

Na tragu Drugoga vatikanskog koncila, brak i obitelj promatraju se u svjetlu općeg poziva na svetost. Kao zajednica ljubavi, brak i obitelj su istodobno i dar i poslanje, povlašteni prostor i način Božje objave i čovjekove (ne)vjere, Božjeg govora i čovjekova odgovora.⁵

Brak je ustanovio sam Bog. Biblija izvješćuje: na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih i reče Jahve, Bog: Nije dobro da čovjek bude sam: načinit ću mu pomoć kao što je on.“⁶ Prva je žena bila pomoć muškarcu, od njega je bila uzeta, kost od njegove kosti, meso od njegova mesa, njegova savršena nadopuna.⁷ Prirodna je reprodukcija moguća samo kroz sjedinjenje muškarca i žene, to je jedino ispravno.⁸

Brak je doživotna, monogamna zajednica. Brak je trajna veza za jednu ženu i jednoga muža. Bog je Adamu dao samo jednu ženu; to je Božja zamisao i ideal za brak. Pavao u (2 Kor) piše da je dobro da svaki muškarac ima vlastitu ženu i svaka žena vlastitog muža.⁹

O braku jednog muškarca s jednom ženom (monogamija) ne govori se i ne uči samo u Novom zavjetu, ta je praksa prisutna od samog početka, kad je Bog stvorio jednog čovjeka (Adama) i dao mu jednu ženu Evu.¹⁰

Sve je stvoreno u Kristu, po Kristu i za Krista. I ženidba, od trenutka kad je stvorena od Boga Stvoritelja, postaje znak otajstva jedinstva Krista zaručnika i Crkve zaručnice, te se nalazi na neki način uređenja unutar tog otajstva. Krist je vidljiva slika nevidljivog Boga, koji donosi spasenje i vječni život.¹¹

Bog radosti, biće koji očekuje (čezne) drugoga i raduje mu se, raduje se daru i uzdarju. Radost je, naime, plod darivanja i odricanja. Upravo kao dar i uzdarje,

⁵ Anton Tamarut, *Suvremena teologija braka i obitelji*, u: *Bogoslovska smotra*, , 85 (2015.), br.3, 679.

⁶ Post 2,18

⁷ Post 2,23.

⁸ Usp. Stanko i Ljubinka Jambrek, *Biblija, brak i obitelj*, Izvori, Osijek, 2020., 54-55.

⁹ Usp. 2 Kor 7,2.

¹⁰ Stanko i Ljubinka Jambrek, *Biblija, brak i obitelj*, Izvori, Osijek, 2020., 54-55. ⁷ Usp. Kol 1, 15-17.

¹¹ Usp. Iv 17, 21.

odnosno potpuno i vječno darivanje i odricanje, Bog je u zajedništvu svojega trojstvenog života radost. Prepoznati i prihvatiti brak kao dar Božje blizine, kao životno zajedništvo u kojem se krije tajna i ljepota Božje »trojstvene« ljubavi, kao zajednicu osoba u kojoj postoji mogućnost za potpuni dar i uzdarje, za darivanje i odricanje koje plodi radošću, temeljna je pretpostavka da bi brak mogao biti i plodno poslanje.¹²

Dar sakramenta je za kršćanske supružnike istodobno poziv i zapovijed da zauvijek ostanu jedno drugome vjerni, unatoč iskušenjima i teškoćama, velikodušno poslušni Gospodinovoj volji: »Što Bog združi, čovjek neka ne rastavlja«. Sakramentom svete ženidbe slavimo i klanjamo se Bogu, isto je i sa drugim sakramentima. Čovjek je pozvan da slavi i časti Gospodina. Sakramenti nisu samo pomoć za kršćansko življenje, oni su susret s Bogom, baš kao u sakramentu ženidbe gdje Bog kao treća osoba ulazi u život muškarca i žene te im nudi blagoslov i milost na bračnom putu.¹³

Temelji bračnog saveza izriču se bračnim zavjetom međusobno predanim u privoli na dan sklapanja sakramenta vjenčanja izjavom: „Ja X., uzimam tebe Y., za svoju (svoga) suprugu (supruga), i obećavam ti vjernost u dobru i zlu, u zdravlju i bolesti i da ću te ljubiti i poštovati u sve dane života svoga.“¹⁴

Sveti Pavao u svom Hvalospjevu ljubavi navodi odlike kršćanske ljubavi, koje bi trebao svaki čovjek posjedovati i istinski čeznuti za njima:¹⁵

- Ljubav je velikodušna - Ljubav sve daje za drugoga, nije sebična. Nije ju moguće zadržati samo za sebe, u svojoj naravi je stvorena za zajedništvo. Ljubav promatrana kao velikodušnost u Hvalospjevu ljubavi Svetog Pavla ima značenje one koja sve podnosi.
- Ljubav je dobrotiva – Pod pojmom dobrotivosti Pavao misli na dobru osobu koja svoju dobrotu pokazuje dobrim djelima. Ovaj pojam

¹² Anton Tamarut, *Suvremena teologija braka i obitelji*, str. 687-688.

¹³ Usp. Vojko Devetak, *Sakrament svete ženidbe*, u: *Služba Božja*, 26(1986), br.3, str. 223-224.

¹⁴ Usp. Rimski obrednik, *Red slavljenja ženidbe*, Zagreb, 1997., 25. i 26.

¹⁵ Usp. 1 Kor 13, 1-13.

usko je povezan s pojmom strpljivosti. Ljubav nije tek pasivno podnošenje drugoga, već služenje na dobrobit i pomoć drugome.

- Ljubav je ljubazna - Ljubaznost isključuje grubost u postupanju, uvrede i nepristojnosti. Ljubaznost potiče da odnos bude pun poštovanja i razumijevanja za drugoga.

- Ljubav ne traži svoje - Pravo je darivanje bez namjere da se dobije nešto zauzvrat.

Konkretno, misli se na velikodušno davanje sebe samog i svega onoga što posjedujemo.

- Ljubav nije razdražljiva - Sveti Pavao pod razdražljivošću misli na ogorčenost u srcu izazvanu nekom uvredom. Razdražljivost potiče na agresivnost i nemir unutar odnosa.

- Ljubav oprašta - Potrebna je milost oprostjenja, otpuštanja iz sjećanja svega negativnog za dobrobit bračne ljubavi. To najveći izazov i najteža lekcija svake ljubavi.

- Ljubav se raduje istini – Istina je usko povezana uz slobodu, istina pruža slobodu a ljubav može živjeti samo kao slobodna emocija. Istina je radost za ljubav, on zbližava i ujedinjuje bračni par.

- Ljubav sve pokriva, svemu se nada i sve podnosi – Krist je iz ljubavi trpio za nas na križu, stoga smo svi pozvani na trpljenje, ono čovjeka osnažuje i poučava. Nada je pokretač, bez nje postojanje ne bi imalo smisla, ljubav se uvijek nada jer je živa.

Ljubav sve podnosi, ona je ustrajna, ona se bori i nikad ne prestaje.

2. Kansko pravo i brak

Riječ kanon potječe od grčke riječi κανόν što znači “pravilo”. Tijekom prvih pet stoljeća kršćanstva kanoni su definirali norme vjerskog života ranih kršćanskih zajednica. Od vladavine Konstantina pa nadalje, carevi su eksplicitno priznali nadležnost biskupa i drugih crkvenih službenika u vezi predmeta koji su se ticali crkvene doktrine i morala te su odlukama biskupa u vezi tih predmeta dali snagu javnog prava. Tako se od 4. st. javljaju i biskupski sudovi (episcopalibus audientia) koji su neko vrijeme rješavali i privatnopravne sporove među laicima. U to vrijeme je na vidjelo izašla temeljna razlika između rimskog (poganskog) i kršćanskog poimanja braka. Prevladavajuće učenje u kršćanstvu bilo je da pristanak na brak uključuje trajni pristanak koji, jednom dan, nije moguće opozvati; nasuprot tomu, poganski rimski pravници su na pristanak na brak gledali kao na proces koji traje i da brak postoji sve dok obje strane daju svoj pristanak toj zajednici. Shodno tome, smatrali su da ta zajednica prestaje kad jedna strana opozove svoj pristanak. Protokom nekoliko stoljeća, pod utjecajem daljnje kristijanizacije, prevladao je kršćanski pogled na brak.¹⁶

Kako je Europa utonula u srednji vijek, nestalo je jedinstvene državne tvorevine koja bi povezivala udaljene dijelove Europe koji su stoljećima bili sastavni dijelovi Rimskog Carstva. Pravo, a time i kanonsko pravo, bilo je partikularno, lokalno i teško primjenjivo, što je dodatno otežavala činjenica velikog postotka nepismenih, kao i stalno ratno stanje.¹⁷

Od 11. do 15. st. dolazi do stvaranja kompendija kanonskog prava koji su vrijedili za cijelu Crkvu, za razliku od dotadašnjih koji su vrijedili za područje određenog kraja ili biskupije. U razdoblju srednjeg vijeka crkveni sudovi bili su jedini sudci za znatan dio društvenih odnosa u pogledu bračnog, obiteljskog i nasljednog prava. U novom vijeku značajan je Corpus Iuris Canonici kao prvo izdanje kodificiranog kanonskog prava, a proglasio ga je papa Grgur XIII. 1582.

¹⁶ Horvat Ivan., Pojam braka i obitelji u zapadnoj misli. Spectrum ogledi i prinosi studenata teologije, (2), (2017) 135-153.

¹⁷ Ibid.

g. Razne zbirke, zajedno s Corpus Iuris Canonici, bile su temeljni pravni propisi Katoličke Crkve do pojave jedinstvenog crkvenog zakonika Codex Iuris Canonici, koji je objavio 1917. g. papa Benedikt XV., a na snagu je stupio 19. svibnja 1918. g. Trenutno je na snazi Zakonik kanonskog prava (Codex Iuris Canonici) kojeg je proglasio papa Ivan Pavao II. 25. siječnja 1983. g.¹⁸

2. 1. Ženidbeno pravo Katoličke Crkve

U kanonskom pravu, kao i u građanskim zakonicima 19. stoljeća, termin kojim se označava brak jest ženidba. Kanonsko ženidbeno pravo, kojim Katolička Crkva uređuje ustanovu ženidbe i braka svojih vjernika, nalazi se u sedmom poglavlju četvrte knjige novoga Zakonika kanonskog prava (Codex Iuris Canonici) i obuhvaća kanone od 1055. do 1165. Definiciju ženidbe sadrži kan. 1055, 1, koji kaže: „Ženidbeni savez, kojim muška osoba i ženska osoba međusobno uspostavljaju zajednicu svega života po svojoj naravi usmjerenu k dobru ženidbenih drugova te k rađanju i odgajanju potomstva, Krist Gospodin uzdigao je među krštenima na dostojanstvo sakramenta.“ U ovom zakoniku termin savez (foedus) zamijenio je tradicionalno rabljeni termin ugovor (contractus). Unatoč tome, i u ovome Zakoniku naglašena je neodvojivost ženidbenog ugovora od sakramenta. Paragraf 2 istog kanona nadovezuje se na paragraf 1 i kaže: „Stoga među krštenima ne može biti valjanog ženidbenog ugovora koji samim time ne bi bio sakrament“ (ZKP, kan 1055, § 2).¹⁹

Terminom savez htjelo se „dati ženidbi dublji smisao i širi sadržaj od onoga što ga ima pravni termin ugovor (...) da je ona i sakralna stvarnost ili stvarnost religiozne naravi.“ Za razliku od Zakonika kanonskog prava iz 1917. g., svrhom braka jednako se smatra i prokreacija potomstva i osobno dobro samih bračnih drugova. Zato se ti ciljevi braka promatraju kao povezani, posve jednaki i komplementarni, što se može vidjeti iz gore navedene definicije ženidbe iz kan.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

1055, 1.346 Kan. 1056 navodi da su „bitna svojstva ženidbe jednost i nerazrješivost koja u kršćanskoj ženidbi zbog sakramenta zadobivaju posebnu čvrstoću“ (ZKP, kan. 1056). Jednost ženidbe odnosi se na svojstvo ženidbe da bračna zajednica može postojati samo između dviju osoba različitog spola, tj. da je brak monogaman. Nerazrješivost Zakonik kanonskog prava proglašen vlašću pape Ivana Pavla II. S izvorima, Zagreb, 1996., kan.1055, §1 ženidbene veze odnosi se na to da nije moguće razvrgnuti valjano sklopljenu ženidbu. Tu dolazimo do same biti ženidbe, a to je ženidbena privola. Ženidbena privola je bit ženidbe jer „ženidba nastane privolom stranaka zakonito očitovanom između pravno sposobnih osoba koju ne može nadomjestiti nikakva ljudska vlast“ (ZKP, kan. 1057, §1). Već smo spomenuli da sklapanje ženidbe ima ugovornu narav. Ugovor se općenito sklapa između više osoba i očitovanje volje stranaka jedna je od bitnih sastavnica valjanog ugovora. To vrijedi i za ženidbeni ugovor. Već je u rimskom pravu vrijedilo pravilo: „Consensus nuptias facit“, tj. da brak nastaje suglasnošću žene i muškarca (privolom), što nam, kao i na mnogim drugim mjestima, ukazuje na rimsku pravnu logiku kao temelj kanonskog prava. Paragraf 2 kan. 1057. definira ženidbenu privolu kao „čin volje kojim muška osoba i ženska osoba neopozivim savezom sebe uzajamno predaju i primaju da uspostave ženidbu“ (ZKP, kan. 1057, § 2). Budući da davanje privole ima za posljedicu nerazrješivost ženidbe, neophodno je da ženidbena privola bude slobodno dana, potpuna, uzajamna, istodobna i neopoziva.²⁰

Pravo na sklapanje ženidbe imaju svi, osim onih kojima se „pravom to ne zabranjuje“ (ZKP, kan. 1058). Nekome može biti zabranjeno ženiti se iz razloga koji proizlaze iz konkretne situacije (ženidbene smetnje i psihički nedostatci). Osobe sa psihičkim 3, Ženidbeno pravo Katoličke Crkve, 29. nedostacima nisu sposobne za sklapanje ženidbe (usp. ZKP, kan 1095) iz razloga što ne mogu dati ženidbenu privolu. Za davanje valjane privole (kao i za davanje pristanka kod sklapanja ugovora) bitna je slobodna volja iz koje može proizaći namjera, odnosno privola da se sklopi ženidba. Također, postoje relativne bračne zapreke,

²⁰ Ibid.

koje su pbrojane pojedinačno u kanonima 1083-1094 (npr. krvno srodstvo u ravnoj lozi) i koje se odnose na nemogućnost sklapanja braka s određenim osobama. Katolička Crkva zastupa načelo nerazrješivosti ženidbe i ne dopušta razvod braka, ali dopušta rastavu uz trajanje ženidbene veze. Tu je važno paziti na terminologiju.²¹

Razvod braka zakonski je izričaj za osnovu prestanka braka, a konfuzija je nastala zato što se u Obiteljskom zakonu RH od 1999. do 2003. g. institut razvoda braka zvao rastava. Razvodom bračna zajednica prestaje postojati i obje stranke mogu sklopiti novi brak. Budući da u kanonskom pravu ne postoji mogućnost razvoda braka, katoličkim bračim drugovima je dostupan institut rastave od postelje, stola i stanovanja (*Separatio quoad torum, mensam et habitationem*) koji označuje prekid zajedničkog bračnog života, a bez da se dira u samu ženidbenu vezu. Do takve rastave može doći zbog međusobnih odnosa koji život u zajedničkoj bračnoj zajednici čine nemogućim ili nepodnošljivim. Institut rastave uz trajanje ženidbene veze normiran je kanonima 1151-1155. Razlog rastave može biti preljub (kan. 1152) ili drugi razlog koji opravdava rastavu bračnih drugova (kan. 1153, 1). Kad razlog rastave prestane, treba se ponovno uspostaviti zajednički ženidbeni život, osim ako crkvena vlast odredi drugačije (usp. ZKP, kan. 1153, § 2). Ukoliko ima djece u braku, potrebno je urediti pitanje njihovog uzdržavanja i odgoja (usp. ZKP, kan 1154).²²

2. 2. Utjecaj kanonskog prava na hrvatsko obiteljsko i bračno pravo

Hrvatska se povijesno nalazi u krugu naroda na koje je Katolička Crkva izvršila velik utjecaj, a veza između Katoličke Crkve i hrvatskog naroda snažna je i danas. Shodno tome, i kanonsko pravo ostvarilo je velik utjecaj na hrvatsko pravo, a pogotovo u sferi bračnih i obiteljskih odnosa. „U hrvatskoj povijesti na

²¹ Ibid.

²² Ibid.

ponašanje ljudi isprva utječu običajne i moralne norme. Potom je Crkva prije države uredila pravila za sklapanje braka.“ Tek je 1853. g. stupanjem na snagu austrijskog OGZ-a (Općeg građanskog zakonika) obiteljsko pravo u Hrvatskoj postalo dijelom građanskog prava. Važno je napomenuti da je u OGZ-u propisana nerazrješivost katoličkog braka i razrješivost nekatoličkog braka. Zbog zamršene pravne podjele hrvatskog teritorija postojale su razlike u primjenama obiteljskopравnih normi na različitim područjima Hrvatske.²³

Do unifikacije obiteljskog prava na hrvatskom području došlo je 1946. g. kada su za obiteljsko pravo u Hrvatskoj vrijedile Odredbe bračnog prava kojima je propisan obvezatni građanski brak. Time se po prvi put u hrvatskoj pravnoj povijesti pojavila situacija u kojoj braku sklopljenom u vjerskom obliku nisu bili priznati građanski učinci, već su bračni drugovi bili primorani (ako su htjeli da njihov brak proizvodi i građanske učinke) sklopiti građanski brak. Tek je odlukom Ustavnog suda 1990. g. ukinut propis koji nije dopuštao građanima sklapanje braka u vjerskom obliku prije nego što sklope brak pred predstavnikom države. Promjenom obiteljskog zakonodavstva tek je od srpnja 1999. g. građanima bilo moguće sklopiti brak u vjerskom obliku s učincima građanskog braka. Utjecaj kanonskog prava u hrvatskom obiteljskom pravu vidljiv je na više načina. Brak je u Hrvatskoj nedavnim ustavnim promjenama definiran u čl. 62. URH kao „životna zajednica žene i muškarca“. Time je dodatno utvrđeno načelo heteroseksualnosti koje se sve do 21. st. u svim europskim pravnim sustavima podrazumijevalo u definiciji braka i nije bilo potrebe za eksplicitnim utvrđivanjem. Druga dva bitna elementa braka su tradicija rimskog i kanonskog prava: „Brak se sklapa suglasnom izjavom muškarca i žene u građanskom ili vjerskom obliku.“²⁴

Bračne smetnje za sklapanje valjanog braka su manje-više identične zaprjekama za sklapanje ženidbe po kanonskom pravu (maloljetnost,

²³ Horvat Ivan, „pojam braka i obitelji u zapadnoj misli. Spectrum ogledi i prinosi studenata teologije, (2), (2017) 135-153.

²⁴ Ibid.

nesposobnost za rasuđivanje, lišenje poslovne sposobnosti, srodstvo po krvi, odnos posvojenja te trajanje prethodnog braka ženika ili nevjeste).²⁵

²⁵ Ibid.

3. Psihički život osobe i kanonska ženidba

Psihički (duševni) život čovjeka sastoji se od raznih sastavnica, a te sastavnice navest ćemo prema podjeli koju su 1967.godine dali Delay i Pichot na četiri temeljna područja: a) uzbuđenje, b) osjećaji, c) strast, d) raspoloženje. Ta podjela je izostavila područje nesvjesnoga, a o njemu ćemo govoriti kasnije. Cjeloviti čovjek sastoji se od tri razine: tjelesne, duhovne i duševne (psihičke). Sve te razine utječu na ljudsko djelovanje i sudjeluju u njemu, a utječu i na one čimbenike koje spominje ZKP u kanonu 1095, a koji utječu i na valjanost ženidbene privole. Manjak dovoljne uporabe razuma odnosi se na sposobnost razumjevanja onoga što se općenito čini ili želi činiti, kao i na samu sposobnost hoće li se ili neće nešto činiti. (kan. 1095, br. 1) To se još naziva razumska i voljna sposobnost. Razumska sposobnost su „one čovjekove moći zahvaljujući kojima on može ispravno shvaćati stvari oko sebe kakve stvarno jesu, da bi ih mogao željeti.“²⁶

„Kršćanska antropologija, odnosno kršćansko shvaćanje čovjeka, izražava se kroz tri ključna vida, od kojih svaki uključuje Božji odnos prema čovjeku i čovjekov odnos prema Bogu, iz čega proizlazi i vrednovanje odnosa među ljudima i prema stvorenoj stvarnosti. Prvi vid je ljudska stvorenost. To znači da je čovjek stvorenje a Bog je Stvoritelj. Stvorenje ovisi o Stvoritelju u svojem postojanju. Stvoritelj je njegov najdublji temelj. Drugi vid je ljudska grešnost. To znači da čovjek nije u potpunoj ravnoteži s istinom o svom moralnom i spasenjskom dobru nego da je, zbog ranjenosti grijehom, ova ravnoteža narušena te je on djelomično usmjeren također i ka moralnom zlu, odnosno sklon pogrešnom i destruktivnom ponašanju. Kršćanskim rječnikom rečeno to je izvorna sklonost zlu i grijehu nakon zlorabe slobode. Stoga se čovjek kao osoba i ne može „samoostvariti“, nego mu je potrebna pomoć koja mu dolazi od drugoga, bližnjega, te posebno od Boga koji ga svojom milošću potiče na dobro, te ga upravlja i vodi u istini, bez čega nema prave slobode i stvarne sreće. Treći

²⁶ Usp. Slavko Zec „Ženidbena privola i psihički život osobe. Psihološko-kanonska analiza ženidbene privole, u: Bogoslovska smotra, Vol. 78 No. 3, 2008. str.655

vid je pozvanost na cjelovito autentično ostvarenje osobe, koje je moguće samo u ljubavi. A istinska ovozemaljska ljubav predoznačenje je konačne, eshatološke punine života, koja je svim ljudima ponuđena i posvjedočena u osobi i događaju Isusa Krista, te u zajedništvu Trojstvenoga Boga. (usp. GS 22).²⁷

3. 1. Suodnos bračne ljubavi (amor coniugalis) i ženidbene privole (consensus matrimonialis) prema GS i CIC*

U disputu saborskih otaca o amor coniugalis, koju nalazimo ne nalazi se potpuni opis sadržaja bračne ljubavi, ipak imamo određene elemente prema kojima bračna ljubav nije samo običan instinkt, nego je riječ o ljubavi koja se očituje kroz prijateljstvo i traži/želi dobro drugoga. Ta bračna ljubav po Kristovoj ljubavi biva uzdignuta na sakrament.

Prema mišljenju prof. Navarettea potrebne su stvari kojima se nadopunjuje bogatstvo sadržaja bračne ljubavi: cjelovitost: bračna ljubav predaje se supružniku sa svim svojim sadržajem, recipročnost: duboka potreba supružnika da se odgovori istom takvom ljubavi, jedinstvo: nagonska potreba međusobnog približavanja i fizičkog sjedinjenja s ljubljenom osobom, ekskluzivnost: uključuje uzajamnost i isti intenzitet bračne ljubavi s obje strane, trajnost: intimna povezanost u kojoj bračna ljubav nikada ne prestaje, darovanost: intimna potreba za međusobnim darivanjem i žrtvovanjem radi sreće i nutarnjeg ispunjenja supružnika, plodnost: nastojanje da bračna ljubav ne ostane zatvorena u sterilnost vlastitoga egoizma, nego da se otvori prema rađanju i odgoju potomstva.

²⁷ IKA, Kršćanska ženidba – sakramentalnost ženidbe krštenih vjernika, <https://ika.hkm.hr/novosti/krscanska-zenidba-sakramentalnost-zenidbe-krstenih-vjernika/> (2. siječnja 2023)

Tako stvari dovode do zaključka da je riječ o idealnoj bračnoj ljubavi, ali to još uvijek nije njezino pravno značenje. Stoga su nam potrebne i druge karakteristike da bismo mogli govoriti o identitetu bračne ljubavi, a to su:

spremnost za seksualni odnos koji uključuje *ius in corpus* ili pravo na tijelo, namjera za minimalnim »bračnim osjećajem« koji omogućuje da intimno sjedinjenje supružnika bude ostvareno na ljudski način sa željom ne isključenja stvaranja potomstva, namjera za zajedničkim stanovanjem i uzajamnom pomoći, namjera trajnosti i isključivosti u ljubavi. Iz ovog možemo sažeto reći da je bračna ljubav besplatno i cjelovito darivanje jedne osobe drugoj te primanje druge osobe s istom nakanom. Posljedica tog je otvorenost prema drugoj osobi, koja se očituje u tjelesnom dijalogu bračnog sjedinjenja.²⁸

3. 2. Psihičke smetnje i nedostaci i ženidbena privola

Može se osvijetliti različite mogućnosti ništavnosti sa strane privole (*ex parte consensus*) koje nalazimo u zakoniku, počevši od onih koje se odnose na samu sposobnost za davanje ženidbene privole. Radi se o sposobnosti koja se temelji na psihičkim kvalitetama, a usmjerena je prema ostvarenju voljnog čina, koji oživotvoruje jednu ženidbenu vezu. Zapreka u nepravom smislu je sve ono što se protivi sklapanju ženidbe: pomanjkanje oblika, nedostatak privole, samo pomanjkanje milosti, itd.

Ženidbena zapreka jest neka izvanjska okolnost ili neki osobni odnos koji, po božanskom ili ljudskom zakonu, priječe sklapanje ženidbe i čine osobu nesposobnom za valjano sklapanje ženidbe.

Da se vratimo na psihičke poremećaje i nedostatke, najprije moramo reći kako je čovjekov psihički život složen te čovjekovo psihičko i tjelesno zdravlje može

²⁸Usp. Zdenko Ilić, Suodnos bračne ljubavi (*amor coniugalis*) i ženidbene privole (*consensus matrimonialis*) <https://hrcak.srce.hr/file/236023> (31. siječnja 2023)

biti narušeno putem različitih čimbenika. Ovdje ćemo reći o nekim poremećajima koji onemogućuju, to jest ženidbenu privolu čine nevaljanom.

Najprije ćemo obrazložiti kako u zakoniku postoje različite mogućnosti koje samu privolu čine ništavnom, najprije od onih koje se odnose na samu sposobnost za davanje privole. Sudska praksa 20 Kan. 1095: Nesposobni su za sklapanje ženidbe:

- oni koji nisu dovoljno sposobni služiti se razumom;
- oni koji boluju od teškog manjka prosuđivanja o bitnim ženidbenim pravima i dužnostima za koje treba da se uzajamno predaju i primaju;
- oni koji zbog razloga psihičke naravi ne mogu preuzeti bitne ženidbene obveze.

Nakon II. Vatikanskog koncila obilato se time služila i kao plod te prakse nastao je i novi kan. 1095, koji govori o tri različita oblika psihičke nesposobnosti za davanje valjane privole.²⁹ Šizofrenija je prva od tri navedene mogućnosti u kanonu 1095., a odnosi se na one osobe koje nisu sposobne koristiti se razumom na dostatan način. Taj izraz, odnosi se i na teže slučajeve zbog kojih je subjekt nesposoban shvatiti i htjeti, to jest biti slobodan i svjestan na području aktivnosti potrebnih za život u dvoje. Takva vrsta nesposobnosti, ima korijen u različitim psihičkim nedostacima trajnog karaktera kao što su mentalne bolesti ili psihoze, kao na primjer shizofrenija, koju ću kasnije opisati ili manično depresivni poremećaj. Shizofrenija je psihička bolest tj. poremećaj funkcije mozga uslijed kojeg oboljela osoba ima iskrivljenu sliku stvarnosti i ona ne može razlikovati stvarne od nestvarnih doživljaja a ime bolesti dolazi od grčkih riječi schizo = cijepam i fren = razum.³⁰ O teškom manjku prosuđivanja, govori nam drugi broj kanona 1095.. Tu se radi o „osobama koje ne boluju od prije spomenutih teških psihičkih poremećaja i koje su uglavnom uključene u

²⁹ Usp. Emil Svažić, *Ženidbeno pravo u: Teologija u Rijeci*, Rijeka, 2015. str.28

³⁰ Ibid.

normalan društveni i profesionalni život, ali ipak ne posjeduju u dovoljnom stupnju svijest i slobodu u odnosu na temeljne bračne dužnosti.“³¹

Ovdje ćemo opisati stanje koje onemogućava da osoba razvije svijest i odgovornost za bračne dužnosti a radi se o psihičkoj ili emocionalnoj nezrelosti odraslih osoba.. To je stanje koje se očituje u neravnoteži kod izražavanja prikladnih emocija i godina života koje osoba ima. Svi smo se katkada u životu susreli s osobama koje se ponašaju djetinjasto, ali nikada nismo mogli shvatiti zašto su toliko djetinjaste. Za takve osobe se „kaže da su emocionalno nezrele, te one jednostavno ne znaju i ne mogu donositi zdrave, pozitivne zaključke za životne izazove.“³²

„Sposobnost rasuđivanja, koja se zove i kritička sposobnost, pripada odlučnom području volje. Ova druga kategorija podrazumijeva one koji, premda se mogu koristiti razumom i ne boluju od teških psihičkih poremećaja, ipak nisu u stanju spoznati i vrednovati ono što njihova odluka zahtijeva: osoba nije u stanju spoznati i vrednovati što je ženidba u stvarnosti, ne zna doista čemu daje svoj pristanak. Nije dovoljno da osoba posjeduje dostatnu uporabu razuma, nego je nužno i da bude obdarena odgovarajućom psihološkom zrelošću. Iz ženidbene privole izvire teške dužnosti koje obvezuju za cijeli život. Da ih se može uspješno prihvatiti, nije dovoljno da ih supruzi poznaju samo apstraktno, nego je potrebno da ih konkretno znaju prosuđivati i vrednovati. Česti razlozi ovih poremećaja jesu umna zaostalost, psihička ili afektivna nezrelost koja priječi uspostavu međuljudskih odnosa, neuroze, histerije, pretjerani strah i sl.“³³

³¹ Emil Svažić, Ženidbeno pravo u: Teologija u Rijeci, Rijeka, 2015. str.29

³² Usp. Kreni zdravo, Emocionalna nezrelost-uzroci i simptomi, <https://www.krenizdravo.hr/zdravlje/psihologija/emocionalna-nezrelost-uzroci-i-simptomi> (1. veljače 2023.)

³³ Vjera i život, Ženidbena privola, <https://www.svjettlorijeci.ba/novosti/%C5%BEenidbena-privola> (30 siječnja 2023)

4. Važnost braka i obitelji

Usporedba rezultata dobivenih u trima valovima istraživanja u kojima je Hrvatska sudjelovala pokazuje stabilnu važnost obitelji. Naime u svim trima točkama mjerenja oko 98% ispitanika obitelj smatra važnom u svojem životu. Zanimljivo i indikativno je ovdje navesti podatak iz Atlas of European Values iz 2012. godine prema kojem u četvrtom istraživačkom valu (EVS – 2008.) 85% Europljana smatra obitelj veoma važnom, a 13% važnom, istodobno 46% Europljana smatra prijatelje veoma važnima, a 45% važnima.³⁴

Manje promjene u Hrvatskoj primjetne su u razdoblju između 2008. i 2017. godine, gdje se za oko 7% povećava broj onih koji obitelj smatraju »veoma važnom« i smanjuje broj onih koji obitelj smatraju »važnom«, no bez većih utjecaja na stabilnost važnosti obitelji u hrvatskom društvu. Sukladno tomu na hrvatskoj sceni upravo glede braka i obitelji konstatira se poznati povijesni fenomen kršćanstva od njegovih početaka do danas – koji se posebno intenzivira u posljednjim dvama stoljećima, a možda i više – a s pravom se može zvati raskorak između evanđeoskog ideala i konkretne životne zbilje glede braka i obitelji, ali ne samo njih. Naime, u svojoj osobnoj životnoj percepciji hrvatski građani nisu, barem zasada, »otpisali« ustanovu braka i obitelji, premda rastući fenomen rastave brakova i rastakanja obitelji u Hrvatskoj u posljednjih dvadesetak godina ukazuje na sve prisutniju »uzdrmanost« tih dviju temeljnih ustanova društva.³⁵

Nakon općeg pitanja o važnosti obitelji u životu drugo pitanje odnosi se na važnost obaju roditelja (oca i majke) za sretno odrastanje djeteta. Usporedba dobivenih rezultata pokazuje kako većina ispitanika smatra da dijete treba imati i oca i majku da bi sretno odrastalo.³⁶

³⁴ Aračić, Pero, et al. Važnost braka i obitelji u hrvatskom društvu od 1999. do 2017. godine. Bogoslovska smotra, vol. 89, br. 2, 2019, str. 331-353. <httpshrcak.srce.hr223156>. (07.08.2023.)

³⁵ Aračić, Pero, et al. Važnost braka i obitelji u hrvatskom društvu od 1999. do 2017. godine. Bogoslovska smotra, vol. 89, br. 2, 2019, str. 337.

³⁶ Ibid.

S tim u vezi u razdoblju između 1999. i 2008. godine došlo je do određenih promjena, odnosno do povećanja broja onih koji se s navedenom tvrdnjom ne slažu, dok između 2008. i 2017. nema većih promjena. Analiza s obzirom na osnovne sociodemografske karakteristike ispitanika pokazuje da su muškarci, starije životne dobi (rođeni 1952. godine i ranije), s nižim stupnjem obrazovanja, iz naselja veličine od 2.000 do 10.000 stanovnika, te iz sjeverozapadne Hrvatske skloniji smatrati da dijete treba imati i oca i majku da bi sretno odrastalo.³⁷

S obzirom na pitanje važnosti braka u EVS istraživanju, imamo dvije istaknute tvrdnje. Prva se odnosi na brak kao (ne)zastarjelu zajednicu, a druga na brak, ili dugu stabilnu vezu, kao nužan preduvjet za sreću u životu. Usporedba dobivenih rezultata pokazuje da većina ispitanika u hrvatskom društvu smatra kako brak nije zastarjela institucija, no pokazuje i da se broj takvih ispitanika smanjuje, a povećava se broj onih koji smatraju suprotno.³⁸

Muškarci rođeni između 1970. i 1987. godine, s višim stupnjem obrazovanja, iz regionalnih centara te iz sjeverozapadne Hrvatske i Istre i Primorja skloniji su slaganju s tom tvrdnjom.³⁹

Nadalje, iako većina ispitanika smatra da su brak ili duga stabilna veza nužni za sreću, postotak slaganja s tom tvrdnjom je u opadanju sa 67,4% u 1999. na 54,8% u 2017. godini.⁴⁰

Muškarci starije životne dobi, s niskim stupnjem obrazovanja, iz naselja do 10.000 stanovnika i iz Slavonije i sjeverozapadne Hrvatske skloniji su smatrati da su brak ili duga stabilna veza nužni za sreću u životu.⁴¹

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

Zaključak

Brak u Starom zavjetu je izvor za proučavanje problematike braka ali pravo značenje dobiva tek u objavi utemeljenja Krista. Brak je bio namijenjen kao monogamno sjedinjenje vjernosti jednog muškarca i žene, te su obilježja braka na svojstven način očuvana čak i u razdoblju poligamije u Izraelu. Brak u Novom Zavjetu dolazi do prvoga stajališta da Krist podsjeća na uspostavu braka koja je potvrđena u Knjizi Postanka, a u Novom Zavjetu doživljava svoje ispunjenje.

Dalje kroz rad se obradila tema psihički život osobe i kanonska ženidba. Psihički život čovjeka dijeli se na četiri temeljna područja: uzbuđenje, osjećaj, strast, raspoloženje. Ova raspodjela izostavlja područje nesvjesnoga.

Razine koje utječu na ljudsko djelovanje i sudjeluje u njemu su tjelesne, duhovne i duševne (psihičke) te utječu i na valjanost ženidbene privole. Dok manjak dovoljne upotrebe razuma utječe na sposobnost razumijevanja onoga što će se ili neće nešto učini. To se još zove razumska i voljna sposobnost. Nadalje, kroz rad se obradio suodnos bračne ljubavi i ženidbene privole. Ne nalazimo potpuno otpis sadržaja bračne ljubavi, ali ipak imamo određene elemente prema kojima bračna ljubav nije samo instinkt, već se ostvaruje kroz prijateljstvo, te ta ljubav po Kristovoj ljubavi biva uzdignuta na sakrament.

Davanje ženidbene privole odnosi se na samu sposobnost davanju iste. Radi se o sposobnosti koja se temelji na psihičkim kvalitetama. Ovdje je riječ o poremećajima koji utječu na sposobnost davanja privole: oni koji nisu dovoljno sposobni služiti se razumom, oni koji boluju od teškog manjka prosuđivanja o bitnim ženidbenim pravima i dužnostima za koje treba da se uzajamno predaju i primaju, te oni koji zbog razloga psihičke naravi ne mogu preuzeti bitne ženidbene obveze.

Ovaj rad završava s praktičnim prikazom analize sudionika i kojem je Republika Hrvatska sudjelovala prikazuje stabilnu važnost obitelji. Godine koje su uzete čine interval od trideset godina i to su 1999, 2008 i 2017 godina

Literatura

KNJIGE:

Stanko i Ljubinka Jambrek, *Biblija, brak i obitelj*, Izvori, Osijek, 2020.

Ćorić, Šimun-Šito , Izdanje 2. dopunjeno izd. Nakladnik Jastrebarsko : Naklada Slap, 2003.

ČLANCI:

Anton Tamarut, Suvremena teologija braka i obitelji, u: *Bogoslovska smotra*, , 85 (2015.), br.3, 679.

Vojko Devetak, Sakrament svete ženidbe, u: *Služba Božja*, 26(1986.), br.3, str. 223235.

Rimski obrednik, Red slavljenja ženidbe, Zagreb, 1997.

Ivan Antunović, Sakrament ženidbe, u: *Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove*, Zagreb, 2009.

Danijel Berković ,Brak i bračne razmirice u Starom zavjetu, <https://hrcak.srce.hr/file/306730> (1.veljače 2023)

Bonaventura Duda, Ženidba i djevičanstvo u 1 Kor 7, u: *Bogoslovska smotra* 1-2

Matić, Marko. "Poimanje braka u Starom zavjetu." *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti* 49.6 (1994): 603-615.

Horvat Ivan,. Pojam braka i obitelji u zapadnoj misli. *Spectrum ogledi i prinosi studenata teologije*, (2), (2017) 135-153.

Aračić, Pero, et al. Važnost braka i obitelji u hrvatskom društvu od 1999. do 2017. godine. *Bogoslovska smotra*, vol. 89, br. 2, 2019, str. 331-353. <httpshrcak.srce.hr223156>. Citirano 07.08.2023.

Usp. Slavko Zec ,Ženidbena privola i psihički život osobe. *Psihološko-kanonska analiza ženidbene privole*,u: *Bogoslovska smotra*, Vol. 78 No. 3, 2008.

Usp. Zdenko Ilić, Suodnos bračne ljubavi (amor coniugalis) iženidbene privole (consensus matrimonialis) <https://hrcak.srce.hr/file/236023> (31. siječnja 2023)

WEB STRANICE :

KA, Kršćanska ženidba – sakramentalnost ženidbe krštenih vjernika, <https://ika.hkm.hr/novosti/krscanska-zenidba-sakramentalnost-zenidbe-krstenih-vjernika/> (2. siječnja 2023)

Kreni zdravo, Emocionalna nezrelost-uzroci i simptomi, <https://www.krenizdravo.hr/zdravlje/psihologija/emocionalna-nezrelost-uzroci-i-simptomi> (1. veljače 2023.)